

1. KGAOLO YA PELE

1.1 MATSENO

Pele ga ge go ka nyakišišwa kanegelorato, kgopolo yeo e swanetše go hlalošwa. Gabotse kanegelorato e tlo nepiša go ganetšwa ga lerato la merafe ye e fapafapanego. Go ka se fatišišwe lerato goba baanegwa ge ba ratana goba mehuta ya lerato, bjalo ka mehuta ye Kristeva (1987), Polhemus (1990) le Lerner (1979) ba e hlalošago.

Ge mofetoledi (1987: vii) a bolela ka ga puku yeo ya Kristeva, o re:

“In *Tales of Love* Julia Kristeva pursues her exploration of the basic emotions that affect the human psyche”.

Ke ka lebaka leo Kristeva (1987: 2) a bolelago ka ga “Love at first sight, wild love, immeasurable love, fiery love ...” Puku yeo ya Kristeva e lebane le lerato, e sego go ganetšwa ga lerato la merafe ye e fapanego.

Le Polhemus (1990: xi) o ngwala bjalo ka Kristeva. Ge a ngwala matseno, o re:

“My complex subject is how love makes novels, how novels make love, how faith makes art, how art makes faiths”.

Polhemus ge a nepiša lerato, o le hlaloša ka go sekaseka dipadi tša lerato la mohuta wo o hlalošwago go tšona. Ge a fatišiša *Wuthering Height* (1847) ya Emily Brontë, o bolela ka ga “The Passionate Calling”, go *Great*

Expectations (1860) ya Charles Dickens, o bolela ka ga “The Fixation of Love”, bjalobjalo.

Ge lenaneo la puku ya Lerner (1979: vii-viii) le balwa, go tšwelela mahlakore a mehutahuta ya lerato. Gona moo, o bolela ka ga:

- “The contest of Love and Marriage”
- “The Paradoxes of Love”
- “Choosing a Mate”
- “Married Love”
- “Feminism and Love”
- “Sex”

Ka go realo go ka rungwa ka go re bangwadi ba bararo ba, Kristeva, Polhemus le Lerner, ba gata ka mošito o tee dingwalong tša bona. Ke gore ba nepiša lerato, e sego lerato la merafe ye e fapafapanego ge le ganetšwa. Le ge kanegelorato e ka bitšwa kanegelo ye e lebanego le batho ge ba ratana, tlhalošo yeo ga e nepiše kgopolo yeo ka botlalo, ka gobane go na le mehuta ye e fapanego ya dikanegelorato.

1.2 KANEGELORATO

Bangwadi ba Sepedi le bona ga se ba rate go šalela morago gore ba phalwe ke merafe ye mengwe tšweletšong ya dikanegelorato. Taba yeo e laetša gore kanegelorato ke mohuta wo mongwe wo bohlokwa dingwalong tša Sepedi. Bohlokwa bjoo bo tiišwa ke Groenewald (1993: 6-8) le Mojalefa (1994: 2) ge ba re go na le mehuta ye megolo ye mebedi fela ya dikanegelorato, e lego:

- (i) Tša go etiša (“entertainers”) bjalo ka tša Lentsoane (1992) *Megokgo ya Lethabo*, Motuku (1970) *Morweši*, Ramokgopa (1978) *Lerato*, bjalobjalo
- (ii) Tša kwešišano bjalo ka *Maggie Cassidy* (Jack Kerouac) le *Mononi: Dikolong tše di phagamego*, Dolamo (1962).

Gare ga mehuta ye mebedi ye e filwego ya dikanegelorato, Von Wilpert (1969: 435) o gatelela kudu lehlakore la mohuta wa kanegelorato ya go etiša ka tsela ye:

“Im engeren Sinne die häufigste Gattung der Trivilliteratur für weibliche Leser, die meist aus der Sicht einer klischeehaft idealisierten Heldin in typisierten Figuren und Geschehnissen, mit einer präziös gespreizten, dem Banalen poetischen Anstrich verleihenden Sprache die Geschichte einer Liebe bis zum stereotypen, unvermeidlichen und unrealistischen happy end erzählt”.

Seo se ra gore dikanegelorato tša go etiša di lebane le go kgahla babadi, ka gobane ba di bala ka ntle le go tlaletšwa ke mathata a baanegwa. Tša kwešišano di lebane le mathata a baanegwa, gomme babadi ba nyamišwa ke ditaba tšeo, ba kwela baanegwa bohloko.

Groenewald (1993: 26) o akaretša diphapano tšeo di lego gare ga kanegelorato ya go etiša le ya kwešišano ka go re:

(i) **Moko wa ditaba**

- Tša go etiša: O lebane le mathata a lerato.

- Tša kwešišano: O swantšha mathata a bophelo.

(ii) Thulano

- Tša go etiša : Di gare ga moanegwa yo mmadi a ikgweraganyago le yena le moanegwa yo mongwe goba selo se sengwe seo e ka bago lepheko.
- Tša kwešišano: Di lebane le mahlakore a mangwe a bophelo, bjalo ka bofsa le bogolo (*Maggie Cassidy*).

(iii) Maatlakgogedi

- Tša go etiša: Di lebane le ka moo mathata (a lerato) a tlogo rarollwa ka gona.
- Tša kwešišano: Di lebane le maatlakgogedi ge a godišwa.

(iv) Baanegwa

- Tša go etiša: Ba bangwe ke ba go loka mola ba bangwe e le ba go se loke, gomme bona ba bitšwa baanegwahlaedi (“Flat characters”).
- Tša kwešišano: Semelo sa moanegwathwadi yo mongwe le yo mongwe se akaretša go loka le go se loke, bona ba bitšwa baanegwaphethegi (“Round characters”).

(v) Tšwetšopele

- Tša go etiša: Maatlakgogedi a godišwa ke mathata ao a lego gona, e lego mapheko, gomme a diegiša tlemollo ya lehuto.
- Tša kwešišano: Lerato leo le lego gona le a gola, fela ga re tsebe ge e ba le ka tšwela pele.

(vi) Tlemollo ya lehuto

- Tša go etiša: Mathata a a rarologa, ditaba di felela ka mo re bego re di tseba ka gona.
- Tša kwešišano: Kgabjana yela ya lerato e a felela, le gona e timelela go se na lebaka goba molato.

Gantši ge go bolelwa ka ga kanegelorato, batho ba gopola gore go nepišwa ya go etiša, ka gobane moko wa ditaba o gatelela mathata a lerato. Ge e le ya kwešišano, gabotse e ka ba ya mohuta wa phatose, masetlapelo, bjalobjalo, ka gobane moko wa ditaba o lebantšhwa le mathata a bophelo, e sego bothata bjo bo thibelago lerato. Ka morago ga ge mathata a se na go rarollwa mo go kanegelorato ya go etiša, baanegwa ba a nyalana, gomme ba phela ka lethabo. Ke ka moo *The subterraneans* le *Maggie Cassidy*, ke gore dipuku tšeo di ngwadilego ke Jack Kerouac di sa lemogwego bjalo ka dikanegelorato.

Le dikanegelorato tša go etiša le tša kwešišano di ka arogangwa go ya ka mehuta ya tšona bjalo ka:

- (a) Lerato le le tiilego, Tsebe (1954) *Noto ya Masogana*.
- (b) Lerato la go timelelana, Dolamo (1962) *Mononi: Dikolong tše di phagamego*.
- (c) Lerato la go nyakišiša molato wa bosenyi, Kekana (1990) *Nnete Fela*.
- (d) Lerato leo le ganetšwago ke batswadi ka lebaka la lehloyo, Serudu (1989) *Šaka La Pelo Ga Le Tlale*.

Taba ya bohlokwa ke gore mehuta yeo ka moka e na le:

- (a) Moko wa ditaba o tee, e lego mathata a lerato.
- (b) Diphapantšho tša go swana tše tharo tše bohlokwa, e lego:
 - (i) Go na le ba ba ratanago
 - (ii) Go na le mathata
 - (iii) Mathata ao a rarollwa, ba nyalana, ba phela ka lethabo.

1.3 MAIKEMIŠETŠO

Maikemišetšo a nyakišišo ye ke go fetleka kanegelorato ya go etiša ya go ngwalwa ke Lentšoane (1992) *Megokgo ya Lethabo*. Padinyana ye ga e ešo ya nyakišišwa ka botlalo. Bao ba šetšego ba e sekasekile gannyane ke Mojalefa le boSerudu. Tše ba di ngwadilego di tlo hlokomelwa pele gore go lemogege tše di boletšwego le tše di sego tša hlalošwa ka tshwanelo.

(a) **Mojalefa, M.J. Ntlhahle ya pele (BA) Sepedi 102 (1995)**

Mojalefa o bontšhitše kakaretšo ya puku ya *Megokgo ya Lethabo* ka dikgaolo tše tlhano gotee le diteng. Mo go diteng o laeditše tlhalošo ya sererwa, dintlha tša bohlokwa bja sererwa le dielemente tše nne tša diteng, e lego: ditiragalo, baanegwa, nako le felo. Ge go akaretšwa dielemente tša diteng, go ka thwe e bile kakaretšo ka boripana.

Go ka akaretšwa ka go re Mojalefa o ngwadile ka letlalo la diteng fela. Maikemišetšo a gagwe e be e le go nepiša thuto ya baithuti ba ngwaga wa pele. Ka fao nyakišišo ye yona, e ya go fatišiša letlalo la diteng ka botlalo.

(b) **Serudu, S.M. le ba bangwe: Northern Sotho, Only Study Guide for NSE203-Y (1995)**

Tshekatsheko ya boSerudu e lebane le thulaganyo fela. Mo go thulaganyo ba hlaloša moko wa ditaba wa padinyana ya *Megokgo ya Lethabo* gore o theilwe godimo ga sereto sa Lentsoane sa go bitšwa *Re molokomong* (Mokgako, 1981: 50).

Go tšwela pele ba akaretša dikokwane tša thulaganyo tše bjalo ka kalotaba, kgakgano, magomo a kgakgano le khunollo ya lehuto. Gona mo dikokwaneng tšeo, ba ahlaahlile mehlala ye bjalo ka: Mo go kalotaba ba bontšhitše lerato la Dikgoneng le Mihloti, leo le thibelwago ke mmagoDikgoneng, Kgoteledi le kgaetšedi ya gagwe, Thola; mo go kgakgano ba gatelela thulano yeo e tšwelelago gare ga Dikgoneng le Kgoteledi gammogo le Thola. Yona e hlolwa ke ge Dikgoneng a rata go nyala kgarebe ya Motsonga, Mihloti; mola Kgoteledi le Thola ba nyaka ge Dikgoneng a ka nyala kgarebe ya Mopedi, Mokgadi; go magomo a kgakgano ba gatelela gore ditaba di fihla sehloeng ge Dikgoneng a sena go nyala Mihloti ka sephiring; malebana le khunollo ya lehuto ba laetša ge Kgoteledi a amogela Mihloti bjalo ka ngwetši ya gagwe, a kgopela le tshwarelo.

BoSerudu ba sekasekile thulaganyo fela ka go fa mehlala, ga se ba e tsintsinkele ka botlalo. Gona mo tlhalošong ya bona, ga se ba hlokomele dimelo tša baanegwa, mešomo ya tikologo, dithekniki tšeo mongwadi a di šomišitšego, bjalobjalo. Maikemišetšo a bona ba be ba a lebantšhitše le thuto ya baithuti ba ngwaga wa bobedi. Ka go realo tshekatsheko ye, e ya go ahlaahla mohola wa moko wa ditaba le dithekniki tšeo mongwadi a di tšweleditšego mo go thulaganyo.

1.4 MOKGWA WA NYAKIŠIŠO

Mokgwa wo o tlogo šomišwa nyakišišong ye ke wa go hlaloša (“define”) le go hlatholla (“interpret”). Mo nyakišišong ye mareo ao a mabedi a ka se šomišwe bjalo ka mahlalošagotee. Ke ka fao a tlogo hlalošwa ka mo a tlogo šomišwa ka gona.

Ge go bolelwa ka go hlaloša, go šupša dipharologantšho tša selo seo se hlalošwago; mohlala go yo tšopolwa wa ntlo. Tša tše dingwe tša dipharologantšho tšeo ntlo e bopilwego ka tšona ke: **marulelo**, **maboto**, **mafastere le lemati**.

Go hlatholla gona ke ge go gatelelwa mehola ya dipharologantšho tša selo seo se hlalošitšwego ka godimo, e lego ntlo. **Marulelo** a šireletša batho diphefong, puleng le letšatšing; **maboto** a thekgile marulelo le go fa ntlo sebopego; **mafastere** a dirišwa go tsenya moya ka ntlong; mola **lemati** lona le šomišetšwa go tsena le go tšwa ka ntlong.

Ke ka fao go tlogo hlalošwa thekniki yeo mongwadi a e šomišitšego le go bontšha mohola goba mošomo wa thekniki yeo gore mongwadi o e šomišeditše eng.

1.5 TAETŠONYAKIŠIŠO

Ditaetšo tšeo di yago go šomišwa ge go nyakišišwa ke tšeo di lebanego le naratholotši. Naratholotši e hlaloša sebopego sa sengwalo ge se na le matlalo a mararo. Matlalo ao, Strachan (1988: 2) le Genette (1980: 27) ba a bitša go re ke: “geskiedenis”/ ‘story”, “verhaal”/ “narrative” le “teks” / “narration” mola Groenewald (1993: 14) le Mojalefa (1996: 1) ba re ke diteng; thulaganyo le mongwalelo.

1.5.1 Diteng

Diteng ke letlalo la mathomo la ka gare la sengwalo. Chatman (1978: 19-20) ge a le hlaloša o re:

“The ‘fable’ (fabula), or basic story stuff, is the sum total of events to be related in the narrative ... fable is “the set of events tied together which are communicated to us in the course of the work ...”

Ke ka fao Groenewald (1992: 1) a tiišago kgopolo ya Chatman ka go re letlalo leo la diteng ke ditaba tšeo di lemogwago ka botšona. Mojalefa (1996: 4) o thekga boGroenewald ka go re diteng ke ditaba tšeo di šetšego di le gona pele ga ge mongwadi a tlo thoma go ngwala sengwalo. Ge a gatelela seo se hlalošwago ka godimo, Strachan (1988: 6) o re:

“Die geskiedenis is “die oorspronklike” vlak van die verhalende teks voordat die gegewens vanuit ‘n bepaalde gesigspunt bekyk is en voordat dit deur ‘n vertelinstansie meegedeel is”.

Diteng di bopilwe ka ditabatabana tša go latelana tšeo di tswalago sebopego sa taba yeo go ngwalwago ka yona. Ge a tsopola Van Luxemburg (1981: 48) Strachan (1988: 5) o šitlela seo ka go re:

“Die geskiedenis is die laag wat deur die Formaliste beskou is as ‘n ketting motiewe in hul chronologiese volgorde”.

Ge a kgonthišiša taba yeo ya tatelano, Groenewald (1991: 18) o re diteng ke ditaba tšeo di sego tša beakanywa ke mongwadi. Di a latelana, gomme tatelano yeo e laolwa ke melao yeo motho a e tlwaetšego, gape ke tatelano yeo e kwagalago. Heese le Lawton (1993: 104) ba fahlela seo se hlalošwago ke Groenewald ka go re ditaba tša diteng ke molokoloko wa ditiragalo tšeo di beakantšwego ka go latelana. Rimmon-Kenan (1983: 3) le yena o gatelela ka go re:

“Story designates the narrated events, abstracted from their disposition in the text and reconstructed in their chronological order, together with the participants in these events”.

Ka gona go ka thwe, ge ditiragalo di ka hlokega, kanegelo e ka se be gona, ka gore di a kgokagangwa. Taba ye ya tlemaganyo ya ditiragalo e katološwa ke Groenewald (1993: 8) le Mojalefa (1995: 19) ka go re mongwadi ge a ngwala ditaba tša diteng, o ikgethela mo di thomago gona le mo di felelago gona. Gomme tšona ditaba tšeo, di swaraganywa ke sererwa.

(a) Sererwa (“topic”)

Sererwa ke taba yeo e rerwago sengwalong, ke gore ke modu wa ditaba tša sengwalo. Serudu (1989: 43) o hlaloša kgopolo yeo ka go re:

“Taba/ sererwa (topic) ke seo mongwadi a ngwalago goba a bolelago ka sona”.

Ge a tiiša seo Mojalefa (1993: 33) o re:

“Sona sererwa se, se logagantšwe go ba selo se tee gomme se lebane thwii le histori/ diteng”.

Ka fao ge mosekaseki a thoma go bolela ka diteng, go tlamegile go no bolelwa ka sererwa pele. Go laetša gabotse gore sererwa ke motheo wa kakaretšo ya diteng tša sengwalo, ka gobane se swaraganya ditaba tšeo tša diteng gore di bope taba e tee ya go kgwahla. Mojalefa (1997: 5) o tšwela pele gape ka go thekga taba yeo ka tsela ye:

“Sererwa ke kakaretšo yeo go ka thwego e akareditšwe ka mokgwa woo e ka se hlwego e sa kgonega go akaretšwa go fetela pele, o ka re ke magomo a kakaretšo”.

Go ya ka moo go šetšego go hlalošitšwe, go ka lemogwa gore sererwa ke thutwana ye nnyane ye bohlokwa kudu. Bohlokwa bjoo bo kgonthišišwa ke Marggraff (1994: 61-62) ge a re:

“... topic holds a vital position. Its influence exerts itself in two directions, vertically and horizontally. Topic influences all four elements of level, mainly events and characters, and in principle also time and place.

Seo yena a se gatelelago ke go re dielemente ka moka tša diteng di laolwa ke sererwa. Ge go rungwa kgopolo yeo go ka thwe sererwa ke lefokwana leo le akaretšago ditaba ka moka tšeo di rerwago mo sengwalong. Ka lebaka leo se bohlokwa kudu ge go bolelwa ka diteng.

(a) *Bohlokwa bja sererwa*

Mojalefa (1996: 3) ge a akaretša bohlokwa bja sererwa, o tšweletša dintlha tše di latelago:

- Sererwa se kgokagantšha ditiragalo.
- Se laola ditiragalo.
- Se laola tikologo (nako le felo).
- Mongwadi o phetha moo ditaba di thomago gona le moo di felelago gona. Sephetho seo se laolwa ke sererwa.
- Sererwa se lemoša mmadi ditiragalokgolo le baanegwagolo.

Ka gona ge go lekolwa phapano yeo e lego gare ga boStrachan le boGroenewald ge go hlalošwa letlalo la diteng, go ka thwe boStrachan ga ba tšweletše kgopolo ye sererwa, mola boGroenewald ba re sererwa se bohlokwa kudu ka gobane se lebane thwii le diteng.

Go ka akaretšwa ka go re diteng di bopilwe ka ditaba tša go fapana tšeo mongwadi a di hweditšego di sa beakanywa. Tšona ditaba tšeo, di swaragantšhwa ke sererwa gore di bope taba e tee.

1.5.2 Thulaganyo

Letlalo la bobedi la sengwalo ke thulaganyo. Kgopolo ye e hlalošwa ke Chatman (1978: 20) ka go re:

“Plot is “how the reader becomes aware of what happened”, that is basically, the “order of the appearance (of the events) in the work itself”.

Serudu (1989: 48) o tlaleletša Chatman ka go re thulaganyo ke tlhamo ya ditiragalo mo sengwalong, gape ke motheo woo go wona mongwadi a hlamago ditaba tša gagwe godimo ga wona. Madden (1980: 142), Maxwell-Mahon (1979: 30) le Cohen (1973: 68) le bona ba šitlela tlhalošo ya kgopolo ye thulaganyo gore ke peakanyo ya ditiragalo. Ka go realo, ditaba le ditiragalo tšeo mongwadi a ikgethelago tšona, di tlamega go logaganywa, gomme di be le tatelano go ya ka mo di hlolanago ka gona. Ge a gatelela seo, Forster (1927: 116) o re:

“A plot is also a narrative of events, the emphasis falling on causality”.

Gabotse ditaba tšeo mongwadi a bolelago goba a ngwalago ka tšona sengwalo, ke tšona tšeo a di beakanyago ka tatelano. Abrams (1981: 137) o katološa taba yeo ka go re:

“The plot in a dramatic or narrative work is the structure of its actions, as these are ordered and rendered toward achieving particular emotional and artistic effects”.

Tšona ditaba tšeo di beakantšwego, mongwadi a ka di nepiša thwii le maikemišetšo a gagwe. Ka lebaka leo ge Groenewald (1993: 14) a thekga taba yeo ya maikemišetšo, o re:

“Thulaganyo ke mokgwa wo mongwadi a šomišago ditaba tšeo tša diteng gore tebanyo ya gagwe e tšwele pele. Tebanyo yeo e bitšwa moko wa ditaba”.

Ka go realo go ka thwe thulaganyo ke peakanyo ya ditaba tšeo di logagantšwego ka go latelana, gape e lebane le moko wa ditaba.

(a) Moko wa ditaba

Kgopolo ye, moko wa ditaba, e hlalošwa ke Mojalefa (1995: 27) ka tsela ye:

“Moko wa ditaba ke maikemišetšo goba thuto yeo mongwadi a ratago go e lemoša mmadi ge a tlo ngwala sengwalo”.

Seo se ra gore ke molaetša wa mongwadi wo o hlagišwago ka sengwalo. Taba yeo ya Mojalefa e tiišwa ke Serudu (1989: 33) le Heese le Lawton (1988: 135) ka go re ke kgwekgwe goba kgopolokgolo ya sereto/ padi/ papadi yeo e tšweletšwago ke mongwadi ka boripana go mmadi ka go rarela goba ka go e lebantšha thwii. Ke gore kanegelo ka moka e akaretšwa ke moko wa ditaba. Ge Groenewald (1991: 230) a gatelela polelo ya boSerudu o re ke tebelelo ya mongwadi yeo e sego ya mehleng yeo e kgethilwego malebana le ditaba goba ditiragalo tšeo a di lemogilego bophelong.

Ka go realo moko wa ditaba o na le mohola wo mogolo kudu sengwalong. Mohola woo o hlalošwa ke Groenewald (1993: 4-5) ka go re moko wa ditaba o swaraganya ditaba tša thulaganyo gore e be taba e tee gape o kgokaganya dithekniki tša thulaganyo gore di lebane. Ke ka fao Culler (1972: 224) ge a fahlela taba ye ya tlemaganyo, a rego:

“Theme is not the result of a specific set of elements but rather the name we give to the forms of unity which we

discern in the text or to the ways we succeed in making various codes come together and cohere”.

Go ka akaretšwa ka go re moko wa ditaba ke molaetša/ maikemišetšo/ thuto/ tebelelo/ kgopolokgolo ya mongwadi yeo a ratago go e fa babadi. Wona o na le mohola wa go tlemaganya ditaba tša thulaganyo gore di be kgopana.

Malebana le thulaganyo, boStrachan le boGroenewald ba kwana ka kgopolo yeo e rego ke letlalo la bobedi la sengwalo, fela ba fapana ka tšweletšo ya moko wa ditaba. Ke gore boGroenewald ba gatelela taba ya gore moko wa ditaba ke wona wo o laolago thulaganyo ya sengwalo mola boStrachan ba sa bolele selo ka moko wa ditaba.

1.5.3 Mongwalelo

Mongwalelo ke letlalo la boraro la sengwalo. Ke lona leo Rimmon-Kenan (1983: 3) a le bitšago “*text*”, o re:

“Text” is a spoken or written discourse which undertakes their telling ... the text is what we read”.

Groenewald (1993: 5) le Mojalefa (1996: 19) ge ba kgonthišiša seo se bolelwago ke Rimmon-Kenan ba re mongwalelo ke letlalo leo le lebanego le polelo ya mongwadi. Ka yona polelo yeo, mmadi a ka kgona go kwešiša sengwalo le maikemišetšo a mongwadi. Go tiiša bohlokwa bjo bja polelo yeo mongwalelo o lebanego le bjona, Abrams (1985: 203) o re:

“Style is traditionally defined as the manner of linguistic expression in prose or verse - it is how speakers or writers say whatever it is what they say”.

Mongwadi wa sengwalo o kgona go šomiša polelo go hlaloša seo a ratago go se tšweletša. Lucas (1974: 49) o thekga taba ya Abrams ka go re:

“Style is a means by which a human being gains contact with others, it is personality clothed in words, character embodied in speech”.

Seo a se gatelelago ke go re polelo yeo ya mongwadi e lebane le sekgokaganyi. Murry (1996: 65) o tliša seo se boletšwego ka go re:

“Style implies the authors ability to arrange his ideas in logical and intelligible patterns which will enhance communication between him and his reader”.

Polelo yeo e gatelelwago, ke yona yeo mongwadi a kgonago go ala le go tšweletša dikgopolo tša gagwe ka bothakga le bokgoni bjo bogolo. Yona polelo yeo, ga e hlaloše fela seo se bolelwago, e tšwetša pele khuduego ya mongwadi mabapi le taba yeo a e bolelago. Ke ka fao Marggraff (1996: 62) a rego:

“Style is the very specific ‘spirit’ or ‘feeling’ of a linguistic work which has been effected by language”.

Mohlala (1994: 26) o šitlela seo se bolelwago ke Marggraff ka go hlaloša go re mongwalelo ke mokgwa wo mongwadi a o šomišago go tšweletša maikutlo a gagwe sengwalong. Mojalefa (1996: 19) o ruma ka go re mongwalelo o laolwa ke khuduego le maikutlo tšeo di tšwetšago pele tebanyo ya mongwadi. Khuduego yeo e lebane le go godiša phišegelo ya mmadi, e lego maatlakgogedi, gore a tšwele pele ka go bala sengwalo.

Go ya ka phapano ye nngwe gape yeo e tšwelelago gare ga boStrachan le boGroenewald, go ka thwe e bonagala letlalong la boraro la sengwalo, e lego mongwalelo. BoStrachan ba hlaloša letlalo la mongwalelo ba le swantšha le tebelelo, thekniki ya thulaganyo, mola boGroenewald ba le hlaloša go ba letlalo le le feleletšego la sengwalo, leo le lebanego le maikutlo.

Ka fao mongwalelo o theilwe godimo ga polelo. Ke yona polelo yeo e thekgago moko wa ditaba. Mongwalelo o lebane le maikutlo, o godiša maatlakgogedi a mmadi. Nyakišišo ye, e ya go šala morago tsela ya boStrachan le boGroenewald ge go sekasekwa sebopego sa sengwalo. Letlalo la mongwalelo ga le yo fatišišwa.

1.6 TSHEPEDIŠO YA DITABA

Kgaolong ya pele go akareditšwe bohlokwa bja kanegelorato dingwalong tša Sepedi. Tlhalošo ya kgopolo ye, kanegelorato, gotee le mehuta ye mebedi ya kanegelorato, e lego kanegelorato ya go etiša le ya kwešišano di ahlaahlilwe ka botlalo. Go ya ka maikemišetšo go lemogilwe gore kanegelo ye, *Megokgo ya Lethabo*, ga se ya fatišišwa ka bophara. Mabapi le mokgwa wa nyakišišo go boletšwe ka go hlaloša le go hlatholla gore ke mareo a a fapafapanego.

Matlalong a mararo a sengwalo, e lego diteng, thulaganyo le mongwalelo, go filwe fela tlhalošo ya dikgopolo tšeo ka botlalo. Nyakišišo ye, e ya go sekaseka matlalo a mabedi fela a sengwalo, e lego diteng le thulaganyo mo dikgaolong tše di latelago.

Kgaolong ya bobedi go tlo tsinkelwa **diteng I** yeo go yona go tlogo akaretšwa diteng tša kanegelo ye, *Megokgo ya Lethabo*, sererwa sa kanegelo yeo le elemente ya mathomo ya diteng, baanegwa.

Kgaolong ya boraro go ya go fetlekwa **diteng II**. Mo go yona go ya go hlalošwa dielemente tša diteng tše tharo tša mafelelo, e lego ditiragalo, nako le felo.

Kgaolong ya bone go tlo sekasekwa **thulaganyo I**. Mo go yona go tlo hlalošwa mahlakore a mabedi a thulaganyo, moko wa ditaba, moakanyetšo, bohlokwa bja thaetlele le tlhalošo ya elemente ya mathomo ya thulaganyo, kalotaba.

Kgaolong ya bohllano go ya go ahlaahlwa **thulaganyo II** yeo go yona go tlogo tsinkelwa semelo sa molwantšhwa le molwantšhi go ya ka dikokwane tše pedi: diphapantšhotshwanelo le diphapantšhotlaleletšo.

Kgaolong ya boselela go tlo nyakišišwa **thulaganyo III** yeo go yona go tlogo bolelwa ka dielemente tše tharo tša mafelelo tša thulaganyo, e lego ditiragalo, nako le felo gape go akaretšwa le kokwane ya bobedi ya thulaganyo, tšwetšopele.

Kgaolong ya bošupa go ya go hlalošwa **thulaganyo IV**. Mo go yona go ya go hlokomelwa dikokwane tše pedi tša mafelelo tša thulaganyo, e lego sehloa le tlemollo ya lehuto.

Kgaolong ya seswai e tlo ba **thumo** mo go tlogo akaretšwa ditaba ka moka tše di lebanego le nyakišišo ye.

2. KGAOLO YA BOBEDI

2.1 DITENG I

Diteng di ya go arolwa ka dikgaolo tše pedi, e lego diteng I le diteng II. Ka mo go hlalošitšwego ka gona kgaolong ya pele, diteng ke ditaba tšeo di šetšego di le gona pele ga ge mongwadi a tlo thoma go ngwala ka tšona sengwalong seo a ratago go se tšweletša.

2.2 MATSENO

Ge go ahlaahlwa diteng I, go tlo latelwa lenaneo le:

- (a) Kakaretšo ya diteng tša padinyana ye, *Megokgo ya Lethabo*, gore tshekatsheko ye e kwešišege gabotse. Mohola wa go akaretša diteng tšeo, ke go thuša mmadi gore a se ke a timela ge lengwalo le le tsenelela go nepiša dikarolwana tše di itšego tša diteng. Gape gore mmadi a kgone go latela le go kwešiša seo monyakišiši a ratago go se tšweletša.
- (b) Sererwa sa *Megokgo ya Lethabo*.
- (c) Tlhalošo ya elemente ya mathomo ya diteng, e lego baanegwa.

2.3 KAKARETŠO YA DITENG TŠA MEGOKGO YA LETHABO

Dikgoro tša padinyana ye, di thoma go bulega ka thulano. Mokgekolo Kgoteledi, o llišwa ke go bona morwa wa gagwe, Dikgoneng, a sa itshwenye ka go nyala mosadi. Taba yeo e dira gore a se kwane le Dikgoneng mo

poledišanong ya bona ka gobane a rata go mo kgethela mosadi mo Gauteng mola Dikgoneng yena a rata go nyala kgarebe ya kua Tshwane. (Letl. 5). Dikgoneng ge a sena go utollela Thola, kgaetsedi ya gagwe, thopa yeo a bego a e fihlile mafahleng a gagwe ya gore yena o rata go nyala Mihloti, mathata a golela pele. Ona a godišwa ke lebaka la gore Thola o rata ge Dikgoneng a nyala Mokgadi, kgarebe ya Mopedi, e sego Mihloti ka gobane ke Motsonga. (Letl. 16).

Thola o thušana le Kgoteledi, ga ba dumele ge Dikgoneng a ba tswalanya le morafe o šele wa Matsonga. Ke ka fao ba mo direlago mapheko a go fapafapana, go swana le ge ba raka Mihloti ge a tšile go etela Dikgoneng ka nepo ya go thibela lenyalo la bona. (Letl. 30). Mathata ka lapeng la Kgoteledi a godišitše manyami mola lethabo lona le ba file sekgothi. Mathata ao a dirile gore Kgoteledi a etele meloko ya gagwe boSeporo kua Bopedi, ka maikemišetšo a go hwetša tharollo ya bothata bjo bo lego ka lapeng la gagwe. (Letl. 42). Thekgo yeo a e hweditšego go bona ke gore le bona ba gana ge Dikgoneng a nyala Mihloti ka gore ke Motsonga, ba rata a nyala kgarebe ya Mopedi.

Dikgoneng le yena ge a babelwa ke ditaba tša boSeporo, o etela mogwera wa gagwe, Bareng, (Letl. 68) le motswala wa tatagwe, Matšea, (Letl. 69) go ya go ba kgotholela mathata a ka lapeng labo. Bona ba thekga Dikgoneng ka gore a tšwele pele a nyale Mihloti ka gobane lerato ga le segelwe mellwane ke bomorafe. Go ima ga Mihloti go dirile gore bothata ka lapeng la Kgoteledi bo fihle magomong ka lebaka la gore ngwana yo a tlogo belegwa, o tlo ba tswalanya le morafe wa Matsonga. Gape go saena ga Dikgoneng le Mihloti go fetotše bophelo bja Kgoteledi ka gobane o kgonne go lemoga gore Mihloti ke motho go swana le bona ge e le Bapedi, ba fapana fela ka polelo. (Letl. 75). Kgoteledi o feditše ka go amogela Mihloti ka lapeng la gagwe, a

kgopela tshwarelo go yena le go Dikgoneng. Ka morago ga go tliša kwano ka lapeng la gagwe, gare ga boDikgoneng le Thola, a hlokofala.

2.4 SERERWA SA MEGOKGO YA LETHABO

Sererwa ke taba goba lefokwana leo go ka thwego ke modu goba motheo wa kakaretšo ya ditaba ka moka tšeo di rerwago mo sengwalong. Ke ka fao Mojalefa (1996: 3) a re go mohola wa sona ke go kgokaganya ditiragalo gape le go laola dielemente ka moka tša diteng.

Karolong ye go tlo hlalošwa ka mo lerato le le tiilego la Dikgoneng, lesogana la Mopedi, le Mihloti, kgarebe ya Motsonga, e lego motheo wa diteng tša padinyana ye, *Megokgo ya Lethabo*. Lerato leo la bona le thibelwa ke Kgoteledi, mmagoDikgoneng, le Thola, kgaetšedi ya Dikgoneng, ka lebaka la gore ba hloile merafe e šele. Sererwa seo se nepiša gore lerato ga le na mollwane. Tlhalošo ya sererwa seo e ka akaretšwa ka go re lerato la merafe ye e fapanego le a ganetšwa.

Ka go realo lerato la Dikgoneng le Mihloti le tlo hlokomelwa ka moo le laolago dielemente tša diteng tša padinyana yeo ka gona.

2.5 TLHALOŠO YA DIELEMENTE TŠA DITENG

Diteng di theilwe godimo ga dielemente tše nne, e lego:

- (a) Baanegwa
- (b) Ditiragalo
- (c) Nako
- (d) Felo

2.5.1 Baanegwa

Serudu (1989: 31-32) ge a hlaloša kgopolo ye, baanegwa, o re:

“Ke seakanywa sa mongwadi seo se nago le boitshwaro, maikutlo, ‘bomotho”, tšeo se di tšweletšago ka poledišano le tiro...”

Groenewald (1993: 9) yena o re:

“Baanegwa e ka ba batho goba dilo tše di itšego bjalo ka letlapa, sebata se sengwe goba phoofolo, le dilo tše dingwe, gagolo ge go bolelwa ka ga dinonwane ...”

Seo ga se re gore baanegwa bao mongwadi a ipopelago bona e ka napa e eba batho ba nama le madi go swana le nna le wena go ya ka moo go tlwaetšwego ka gona. Bona ke kemedi ya motho yo a itšego, e ka ba yo a phelago goba yo a sa phelego.

Strachan (1988: 11) yena o tlaleletša kgopolo ya Groenewald ya gore baanegwa ga se “batho” fela, o re ke **baraloki** (“akteurs”). Taba ya Strachan e gatelelwa ke Bal (1980: 14-15) ka go re baanegwa go kaone go thwe ke **baraloki** (“akteurs”) go phala gore ke **batho** (“personasies”), ka gobane ge go bolelwa ka baraloki go hlalošwa le **dilo** (“instansies”) e sego batho fela.

Go ka rungwa ka gore baanegwa ke batho goba dilo tše di itšego. Gape ke baraloki bao ba ka tšewago bjalo ka bakgathi ba tema sengwalong.

Ge baanegwa ba diteng ba tšwelela sengwalong, ba ka arolwa ka magoro gore go tle go kgone go lemogwa ka fao ba amanago ka gona. Kamano gare ga bona e ka hlalošwa bjalo ka setswalle, e lego tsela yeo batho ba tswalanago ka yona. Kamano yeo e laolwa ke sererwa.

Ka fao ge sererwa se hlokomedišišwa gabotse, go tšwelela mehuta ye mebedi ya baanegwa, e lego baanegwagolo le baanegwanyane. Baanegwagolo ke Dikgoneng le Kgoteledi. Baanegwanyane ke ba go swana le Thabo, ba ga Manganyi, boSeporo, Bareng, Matšea, bjalobjalo. Mojalefa (1996: 6) o bitša baanegwagolo go re ke **mongangišwa le mongangiši**. Mongangišwa ke Dikgoneng mola mongangiši e le Kgoteledi. Baanegwagolo bao ba na le tebanyo ye e itšego, yeo e lebanego le sererwa.

Mongangišwa

Ge Mojalefa (1996: 6) a hlaloša kgopolo ye, mongangišwa, o re ke moanegwa yo mogolo, yo a lebanego le go loka. Yena o ganetšwa go tšwetša pele dikganyogo tšeo tša gagwe tša go loka ke mongangiši.

Dikgoneng ke moanegwa yo mogolo yo a ngangšetšwago go loka ga gagwe. Lerato la gagwe go Mihloti le lebane le go loka, eupša le thibelwa ke mongangiši ka lebaka la gore Mihloti ke Motsonga. Yena o rata go tšwetša pele maikemišetšo a gagwe a go loka ka gobane o rata go aga motse le Mihloti, eupša o ganetšwa ke Kgoteledi ka lebaka la bomorafe.

Mongangiši

Go ya ka Mojalefa (1996: 6) mongangiši ke moanegwa yo mogolo yoo a lebanego le go se loke ka gobane o phegišana le moanegwa yoo babadi ba mo

ratago. Ke gore o ngangišana le ditiro tše botse tša mongangišwa.

Kgoteledi ke moanegwa yo go ka thwego ke sengangele gape ga a rate go fenywa. Yena o phegišana le morero wa Dikgoneng ka go rata go mo thibela gore a se nyale Mihloti ka gore ke kgarebe ya Motsonga. Le ge a bona taba ya Dikgoneng gore ke ye botse, yena o ngangišana le yona gore e se ke ya tšwela pele ka gobane ga se kgarebe ya Mopedi, ke kgarebe ya morafe o šele.

Go ya ka mo go lemogilwego ka gona, kamano gare ga baanegwagolo le baanegwanyane e ka hlalošwa bjalo ka ya **mongangišwa le mongangiši**.

2.5.2 Kamano ya baanegwagolo le baanegwanyane

Ge go yo nyakišišwa kamano gare ga baanegwagolo le baanegwanyane, go ya go šomišwa lenaneo leo le hlalošwago ke Groenewald (1993: 11) le Mojalefa (1997: 19) ka tsela ye:

- Tebanyo
- Bokgontšhi
- Bothuši
- Boganetši
- Bothušegi

Lenaneo leo le tlo lebantšhwa le mongangišwa, **Dikgoneng**, le mongangiši, **Kgoteledi**, gammogo le baanegwanyane ba bangwe.

2.5.2.1 *Mongangišwa: Dikgoneng*

(a) **Tebanyo ya Mongangišwa : Dikgoneng**

Mojalefa (1997: 20) o hlaloša tebanyo go re ke go lebanya **mongangišwa** le **mongangiši**. Gabotse e nepiša maikemišetšo a mongangišwa goba mongangiši mabapi le seo a ratago go se dira. Ke gore e ka ba modiro wo a phegeletšego go o dira wo o tlogo mo thuša go tšwetša pele dikganyogo tša gagwe. Ka gona go ka thwe go lebanywa baanegwagolo bao le ditiro tša bona. Morero wa bona le wona o lebane le sererwa sa sengwalo.

Tebanyo ya Dikgoneng e lebane le go nyala Mihloti, kgarebe ya Motsonga, e sego Mokgadi ka gore ke Mopedi go swana le yena. Le ge Mihloti e le wa morafe o šele gape ba fapana ka polelo, tšeo go Dikgoneng ga di mo ganetše go phethagatša dikganyogo tša gagwe tša go rata go aga motse le Mihloti. Yena o kwešiša gabotse gore lerato la nnete ga le na mollwane (wa morafe). Ke ka fao a ratago go bona a fihleletše nepo ya gagwe, ya go nyala Mihloti.

(b) **Bokgontšhi bja mongangišwa : Dikgoneng**

Kgopolo ye, bokgontšhi, e hlalošwa ke Mojalefa (1997: 20) ka go re ke seo se hlohleletšago moanegwa go phegelela seo e lego maikemišetšo a gagwe. Gantši bokgontšhi bo lebane le **senaganwa** sefe goba sefe, e ka ba lerato, manyami, bogale, bjalobjalo. Seo se ra gore senaganwa ke sona seo se kgontšhago mongangišwa goba mongangiši go phethagatša ditiro tša gagwe tša go loka goba tša go se loke.

Senaganwa : lerato

Dikgoneng o kgontšhwa ke lerato le le tiilego go Mihloti gore a kgone go fenyathata ka moka ao a bego a mo ganetša go tšwetša pele tebanyo ya gagwe. Gape lerato leo, le mo kgontšha gore e be moanegwa yo mogolo wa go loka, go tloga mathomong go fihla mafelelong a kanegelo. Ke gore lerato la gagwe go Mihloti, ga le fetošwe ke mathata ao a thulanago le ona ka lapeng la gabo. Lerato leo a le hwetšago kua mošomong go beng ba mošomo gape le go batswadi ba Mihloti, le mo kgontšha go godiša lerato la gagwe go Mihloti. Ka go realo lerato le bohlokwa ka gobane le kgontšhitše Dikgoneng gore maikemišetšo a gagwe a atlege mafelelong.

(c) Bothuši bja mongangišwa: Dikgoneng

Go ya ka Mojalefa (1997: 21) bothuši go ka thwe ke selo se sengwe le se sengwe seo se ka thušago mongangišwa goba mongangiši tebanyong ya gagwe. Ke gore e ka ba selo seo motho a se naganago goba selo seo se ka bonwago ka mahlo gomme sona sa thuša moanegwa go fihlelela nepo ya gagwe. Ka gona go ka thwe bothuši bo lebane le (i) **senaganwa**, (ii) **motho** le (iii) **selo**.

Senaganwa: Kgotlelelo

Dikgoneng o kgotleletše tshwaro ye mpe ya ka lapeng labo yeo e bego e leka go mo ganetša go gahlana le Mihloti, go swana le ge ka gabo ba raka Mihloti ge a tlile go mo etela, ba raka Matšea ge a tlile go boledišana le bona ka ditaba tša Dikgoneng, bjalobjalo. Kgotlelelo e mo thušitše go ba le tumelo ye e tiilego go Modimo ya gore mafelelong dilo di tlo loka, gape e mo thušitše go godiša lerato la gagwe le Mihloti. Ka tsela yeo go ka thwe

kgotlelelo e bohlokwa ka gore e mo thušitše go atlega mafelelong, ke gore go aga motse le Mihloti.

Batho: Mihloti, ba ga Manganyi, Thabo, Kgano, Bareng, Matšea, Ngaka Maswanganyi le Moruti Maphutha

Mihloti

Ke kgarebe yeo e ratwago ke Dikgoneng, gape ke mothuši yo mogolo wa gagwe. Bothuši bja gagwe bo lemogwa ge a ema Dikgoneng nokeng nako le nako ge a thulana le mathata a ka gabo. O mo thušitše mo mathateng ao ka go mo tshepiša ka mehla gore a ka se mo hlanogele ka gobane o a mo rata. Go ima ga Mihloti go tiišitše lerato la bona gape go thušitše Dikgoneng gore tebanyo ya gagwe e tšwelele ka lebaka la gore ba tla be ba tlemaganywa ke ngwana.

Ba ga Manganyi

Ke batswadi ba Mihloti bao ba kgahlilwego ke mekgwa le tlhompho tša Dikgoneng. Bona ba thušitše Dikgoneng go tšwetša pele nepo ya gagwe ka go mo amogela gabotse ka lethabo ka mehla ge a etetše Mihloti ka lapeng la bona. Gape ba amogetše taba ya go ima ga Mihloti ka diatla tše pedi ka maikemišetšo a go thuša Dikgoneng gore a kgone go aga motse le Mihloti.

Thabo

Ke mogwera wa Dikgoneng wa kua Orlando East. Yena o thekga Dikgoneng ka go tiiša taba ya gore lerato ga le segelwe mellwane ka lebaka la bomorafe ka gobane mehla le mabaka di fetogile. O tiiša gape bonnete bja Dikgoneng

ka go re ga a dire phošo ge a rata go nyala kgarebe ya Motsonga ka gore le yena o nyetše kgarebe ya Mothosa, Nomsa, ka gabo ba sa rate. Thekgo ya gagwe e thušitše go godiša lerato la Dikgoneng go Mihloti. Gape o kgonne go lemoša Dikgoneng gore se segolo ge motho a kgetha mosadi mo matšatšing a lehono, ga go hlokomelwe phapano ya merafe, eupša taba ye bohlokwa ke botho le matsogo.

Kgano

Ke morwa wa Seporo wa mafelelo. Yena o thulana le batswadi ba gagwe ka go ba botša gore ba tlogele Dikgoneng a nyale mosadi yo a mo ratago ka lebaka la gore mmapelo o ja serati, senyakelwa ga a se rate. Thekgo ya gagwe e bohlokwa ka gobane e thuša go godiša tebanyo ya Dikgoneng ya go rata go aga motse le kgarebe yeo a e ratago, Mihloti.

Bareng

Ke mogwera wa Dikgoneng yo a dulago kgauswi le bona. O thekga Dikgoneng ka go re a kgotlelele a sware Mihloti gabotse ka gobane mafelelong nnete e tlo tšwelela. Mantšu a Bareng a thuša go aga kgotlelelo ya Dikgoneng gore a se ke a hlanogela Mihloti ge a thulana le mathata. Thekgo yeo e thušitše Dikgoneng gore morero wa gagwe o kgone go atlega mafelelong.

Matšea

Ke motswala wa tatago Dikgoneng, kua Dube. Yena o kwešiša gabotse gore bophelo bo fetogile, segologolo ga se sa šalwa morago, go buša sebjalebja. Ke ka fao a thekgago Dikgoneng ka gore a tšwele pele le tebanyo ya gagwe.

Ke gore a nyale Mihloti ka ge se segolo e le lerato le kwano, e sego go šala melao ya bogologolo morago yeo e ratago go mo kgethela mosadi wa Mopedi.

Ngaka Maswanganyi

Ke malome wa Mihloti yo a thušitšego Dikgoneng ka go mo felegetša le Mihloti kua ga masetrata go ya go saena. Ka morago ga go dira taba yeo, a mo thuša gape ka go loma mmagoMihloti tsebe gore o tšwa go nyadiša boMihloti. Thušo ya gagwe e bohlokwa ka gore e thekgile katlego ya tebanyo ya Dikgoneng yeo ka gabo ba ka se tsogego ba e phumotše.

Moruti Maphutha

O kgonne go thuša Dikgoneng ka go lemoša mmagwe gore mabaka a fetogile, o swanetše go buša pelo ya gagwe gomme a amogele Mihloti. Lebaka la go dira seo ke gore lerato ke la batho ba babedi ka gobane mmapelo o ja serati, senyakelwa ga a se rate. Mantšu a moruti a bohlokwa ka gobane a kgonne go tiiša bonnete bja Dikgoneng bja go rata go nyala mosadi wa Motsonga ka ge matsatšing a lehono go buša sebjalebja.

Selo: Pese, taxi le sefatanaga.

Pese

Dikgoneng o be a namela pese ge a tloga ka gae a eya mošomong. Yona e be e mo thuša gore a kgone go fihla ka nako kua mošomong. Ka go realo go ka thwe e bohlokwa ka lebaka la gore mafelelong a kgwedi o tla kgona go hwetša tšhelete yeo e tlogo mo thuša go hlokomela lapa labo le gore a kgone go nyala Mihloti.

Taxi

Dikgoneng le Mihloti ba nametše taxi go ya Orlando East, ka nako yeo Kgoteledi a bego a rakile Mihloti ka lapeng la gagwe. Yona e mo thušitše go fihla ka pela mo a bego a eya gona le go boela gae ka gobane e be e le bošego gape dinamelwa di se gona. Thušo ya taxi e bohlokwa go Dikgoneng ka gore o kgonne go bontšha Mihloti bogolo bja lerato la gagwe la nnete.

Ka go realo ga se a mo hlanogela ge a sena go lemoga gore ka gabo ga ba mo rate, lerato la gagwe go Mihloti le ile la golela pele gore mafelelong tebanyo ya gagwe e kgone go atlega.

Sefatanaga

Dikgoneng o itheketše sona gore a kgone go se šomiša ka mehla ge a etela Mihloti kua Tshwane. Sona se mo thušitše go godiša lerato la gagwe go Mihloti ka gore ge a thulana le mathata ka gabo ka lebaka la Mihloti, o be a se šomiša gore a kgone go fihla ka pela kua Tshwane. Ka gona go ka thwe se mo thušitše go tšwetša pele maikemišetšo a gagwe ka gobane o be a hwetša nako ye ntši ya go dula le Mihloti.

(d) Boganetši bja mongangišwa: Dikgoneng

Mojalefa (1997: 20) ge a hlaloša boganetši, o re bo lebane le se sengwe le se sengwe seo mongangišwa goba mongangiši a ka thulanago le sona. Ke gore ke selo seo e ka bago (i) **senaganwa** (ii) **motho (moanegwa)** goba (iii) **selo seo se ka mo thibelago go phethagatša morero wa gagwe.**

Senaganwa : Melao ya segagabo (setšo)

Ge go latelwa melao ya segagabo ya Sepedi, Dikgoneng o swanetše go theeletša melao ya batswadi ba gagwe a nyale kgarebe ya Mopedi goba a nyale ga malome wa gagwe. Ka fao melao yeo ya setšo, e thuša go kgonthišiša bonnete bja lapa labo ka go mo ganetša go aga motse le Mihloti ka gobane ke kgarebe ya Motsonga. Gore tebanyo ya gagwe e atlege, o tlamegile go thulana le melao yeo ya segagabo, gomme a tšwele pele ka lerato la gagwe le Mihloti.

Batho: Thola, Mokgadi, boSeporo

Thola

Ke kgaetšedi ya Dikgoneng yo le yena a hloilego Mihloti ka pelo ya gagwe ka moka ka gore ke kgarebe ya Motsonga. Ke motho wa sengangele gape wa go se loke. Ka bonganga bja gagwe o leka go hlohleletša Dikgoneng gore a tlogele Mihloti, gomme a nyale Mokgadi ka gore ke Mopedi, gape o botse o phala Mihloti. Go tiiša lehloyo la gagwe go Mihloti le lenyatšo la gagwe go Dikgoneng, o raka Mihloti ka gabo ge a tlile go etela Dikgoneng. Mediro ya Thola e gatelela lebaka la gore ke moganetši yo mogolo wa tebanyo ya Dikgoneng. Ke gore ga a rate go bona Dikgoneng a agile motse le Mihloti ka lebaka la bomorafe.

Mokgadi

Ke kgarebe ya Mopedi yeo e sa ratwego ke Dikgoneng. Yena o šušumetšwa ke lapa la gaboDikgoneng gore a tsene lerato la Dikgoneng le Mihloti ka bogare gore a kgone go le šwalalanya. Taba ya Mokgadi e thulana le morero

wa Dikgoneng ka gobane ge e ka atlega, lerato la Dikgoneng le Mihloti le tla felela mo moyeng. Dikgoneng o tla palelwa ke go aga motse.

BoSeporo

Ke meloko ya boDikgoneng yeo e dulago kua Bopedi. Bona ba thulana le taba ya Dikgoneng ge a rata go nyala kgarebe ya Motsonga, Mihloti. Ba gana ka lebaka la gore ke wa morafe o šele gape setšo sa bona ga se tšeelane mollo le setšo sa Batsonga. Bongangele bja bona bo tiiša taba ya gore ke baganetši ba tebanyo ya Dikgoneng ka gobane ba mo šitiša go phethagatša maikemišetšo a gagwe a mabotse.

Selo : Ka gabo

Lapa la gaboDikgoneng le godišetša Dikgoneng mathata mo bophelong ka lebaka la bomorafe ge ba gana a nyala Mihloti. Le ge Baswana ba re, ngwana llela nakana ya mokhura, e sehle o mo neele, bona ba thulana le taba yeo ka gobane Mihloti ga se Mopedi. Ka gona ge Dikgoneng a ka šala dipolelo tša bona morago, mafelelong tebanyo ya gagwe e tlo palelwa ke go tšwela pele.

(e) Bothušegi bja mongangišwa: Dikgoneng

Ge Mojalefa (1997: 22) a hlaloša bothušegi, o re bo lebane le mongangišwa goba mongangiši yoo mafelelong a tlogo atlega ka lebaka la phišegelo ya gagwe.

Phišegelo ya Dikgoneng ya go rata go aga motse le Mihloti e dirile gore a kgone go kgotlelela mathata ka moka ao a bego a mo šitiša go gahlana le

Mihloti. Lerato la gagwe le le tukago bogale go Mihloti, le kgonne go mo thuša gore ka gabo le meloko mafelelong ba fetoge gape ba amogele taba ya gore lerato ga le na mollwane wa morafe. Mafelelong Dikgoneng o thušegile ka gobane tebanyo ya gagwe e atlegile, o nyetše Mihloti. Katlego ya gagwe e tiiša lebaka la gore mmapelo o ja serati, senyakelwa ga a se rate.

2.5.2.2 Mongangiši : Kgoteledi

(a) Tebanyo ya mongangiši : Kgoteledi

Tebanyo ya Kgoteledi e lebane le go ganetša lenyalo la Dikgoneng le Mihloti gore le se ke la atlega ka gobane Mihloti ke kgarebe ya Motsonga. Tlhompho ya gagwe ya melao ya setšo e mo gapeletša gore a gane go amogela Mihloti ka lapeng la gagwe. Ke ka fao a ratago go kgethela Dikgoneng mosadi wa Mopedi.

(b) Bokgontšhi bja mongangiši : Kgoteledi

Senaganwa : lehloyo

Lehloyo la Kgoteledi la merafe e šele, le mo kgontšha gore a hloye Mihloti gape a gane le go mo amogela ka lapeng la gagwe. Taba yeo e tiišwa ke ge a mo raka ka lapeng la gagwe ge a tlile go etela Dikgoneng. Gape lehloyo la gagwe le mo kgontšha gore a thulane le motho yo mongwe le yo mongwe yo a sa ratego kgethologanyo ya merafe. Ka go realo lehloyo le mo kgontšha go tšwetša pele tebanyo ya gagwe ya go rata go thibela lenyalo la Dikgoneng le Mihloti.

(c) Bothuši bja mongangiši : Kgoteledi

Senaganwa : Melao ya segagabo (setšo)

Le ge Kgoteledi a agile lapa la gagwe mo Gauteng, o sa hlompha mekgwa le melao ya segagabo. Melao ya setšo e mo thuša gore a rate go kgethela Dikgoneng mosadi wa Mopedi. Ge a gahlana le mathata ka lapeng la gagwe ka lebaka la gore Dikgoneng o rata go nyala kgarebe ya Motsonga, o etela meloko kua Bopedi go ya go tliša bonnete bja melao yeo ya setšo. Ka go realo melao ya setšo e bohlokwa ka gobane e godiša bongangele bja gagwe bja go rata gore mafelelong tebanyo ya gagwe e atlege.

Batho: Thola, Mokgadi le boSeporo

Thola

Ke morwedi wa Kgoteledi ebile ke mothuši yo mogolo wa gagwe. O mo thuša ka go gatelela taba ya Dikgoneng ya gore a nyale mosadi wa Mopedi, Mokgadi, e sego wa Motsonga, Mihloti. O tšwela pele ka go thekga Kgoteledi ka go raka Mihloti ka gabo ge a tlile go etela Dikgoneng. Ge Dikgoneng a fetša go reka sefatanaga, o thulana le yena ka taba yeo ka nepo ya go fediša ketelo ya gagwe kua Tshwane. Gape ge Dikgoneng a fetša go nyala Mihloti, o thekga Kgoteledi ka go re ba gane go amogela Mihloti ka lapeng ge a goroga.

Mokgadi

Mokgadi, ka tšhušumetšo ya Thola, o tsena lerato la Dikgoneng le Mihloti ka bogare gore a le senye. Taba yeo e godiša tebanyo ya Kgoteledi ka

gobane o hloile Mihloti. Gape o thuša go tšwetša pele maikemišetšo a Kgoteledi ka lebaka la gore ke Mopedi go swana le bona. Ge Dikgoneng a ka ba le kgahlego go yena a mo nyala, ke gona mo go ka felago bothata bja Kgoteledi.

BoSeporo

Ke meloko ya Kgoteledi ya kua Bopedi yeo e mo thušago go gatelela melao ya setšo ka nepo ya go rata go thibela lenyalo la Dikgoneng le kgarebe ya Motsonga. Le bona ba rata ge Dikgoneng a nyala kgarebe ya Mopedi. Thekgo ya bona e thuša go godiša bongangele bja Kgoteledi tebanyong ya gagwe.

Selo: Pese le taxi

Pese

Kgoteledi o dirišitše pese ge a etela boSeporo kua Bopedi. Yona e mo thušitše go ya go fokotša mathata a gagwe kua melokong gape o kgonne go hwetša thekgo ya mathata a gagwe ka go re a gane go amogela Mihloti ka lapeng la gagwe.

Taxi

Kgoteledi o nametše taxi ge a tloga GaMasemola go ya GaMarishane. Yona e mo thušitše go lemoga gore mehla le mabaka di fetogile gape e godišitše tebanyo ya gagwe ya go rata go thibela lenyalo la Dikgoneng le Mihloti ka lebaka la bomorafe.

(e) Boganetši bja mongangiši : Kgoteledi

Senaganwa : Kgotlelelo

Kgotlelelo ka lapeng la Kgoteledi e tšewa bjalo ka senaganwa seo se mo godišetšago bothata. Bothata bjoo bo tlišwa ke kgotlelelo ya Dikgoneng ya mathata ka ge a rata go nyala Mihloti. Kgotlelelo yeo ya Dikgoneng e ganetša Kgoteledi go tšwetša pele morero wa gagwe ka gobane ga a rate go hlakahlakana le morafe wa Batsonga. Seo yena a se kgotleletšego ke go bona Mokgadi a atlegile ka go tsena ka gare ga Dikgoneng le Mihloti gore lerato la bona le se ke la tšwela pele.

Batho: Mihloti, ba Manganyi, Thabo, Kgano, Matšea le Moruti Maphutha.

Mihloti

Ke moganetši yo mogolo yo a thulanago le tebanyo ya Kgoteledi ka lebaka la gore ke kgarebe ya Motsonga. Lerato la gagwe le Dikgoneng le thatafaletša Kgoteledi bophelo ka gobane ga a rate le go mmona mo a gatilego gona. Ke ka fao a mo rakago ge a etetše ka lapeng la gagwe. Go ima ga Mihloti ke bothata bjo bogolo bjo bo ganetšago Kgoteledi go phethagatša tebanyo ya gagwe ka gobane ba tlo tswalanywa ke ngwana.

Ba ga Manganyi

Kgoteledi o gana go amogela Mihloti gore e be ngwetši ya gagwe ka ge a tšhaba go ba mokgotse wa ba ga Manganyi. Ka go realo ba ganetša Kgoteledi go tšwetša pele maikemišetšo a gagwe ka gobane ba thekga lerato

la Dikgoneng le Mihloti ka go amogela Dikgoneng e le Mopedi ka lapeng la bona.

Thabo

Yena o ganetša tebanyo ya Kgoteledi gore e se atlege ka gobane o thekga Dikgoneng gore a nyale Mihloti ka ge le yena a nyetše kgarebe ya morafe o šele wa Mathosa, Nomsa. Ka tsela yeo o thekga Dikgoneng gore a thulane le melao ya setšo ya lapa labo.

Kgano

O thulana le Kgoteledi ka ditaba tša setšo tša go rata go kgethela Dikgoneng mosadi wa Mopedi mola Dikgoneng e le motho wa matšatši a selehono. Yena o thekga Dikgoneng mola ka thoko ye nngwe a thulana le Kgoteledi ge a thuša Dikgoneng gore a nyale Mihloti ka gore ke mosadi yo a mo ratago.

Matšea

Yena ga a bone bothata ge Dikgoneng a rata go nyala morafeng o šele wa Batsonga. Thekgo ya gagwe go Dikgoneng e ganetša Kgoteledi gore a tšwetše pele tebanyo ya gagwe ka lebaka la gore ga a rate kgethologanyo ya merafe.

Moruti Maphutha

O thulana le Kgoteledi ka gobane yena o kwešiša gabotse gore mehla le mabaka di fetogile mola Kgoteledi a gana go fetoga, o sa swere taba ya go šala morago melao ya setšo. Moruti Maphutha o leka go mo sokolla gore a

amogele Mihloti bjalo ka ngwetši ya gagwe, a lebale gore ke Motsonga. Polelo ya moruti e ganetša tebanyo ya Kgoteledi go golela pele ka gobane o ikanne gore a ka se tsoge a amogetše morafe wo e sego wa gabo ka lapeng la gagwe.

Selo : Sefatanaga

Sefatanaga sa Dikgoneng ke selo seo se šitišago morero wa Kgoteledi go atlega ka gobane se thekga Dikgoneng ka ge a fela a etela Mihloti nako le nako kua Tshwane. Thušo yeo go Dikgoneng, e ganetša tebanyo ya Kgoteledi go tšwela pele ka gobane o rata go bona lerato la bona le fedišitšwe ke lebaka la go se kopane.

(e) Bothušegi bja mongangiši : Kgoteledi

Tebanyo ya Kgoteledi e paletšwe ke go atlega ka gore mafelelong Dikgoneng o kgonne go nyala Mihloti, ba aga le motse. Yena o thušegile ka go fetoga mafelelong, a kgona go lemoga gore Mihloti le ge e le kgarebe ya Motsonga, ke mosadi wa basadi. Ka lebaka leo, o kgonne go amogela Mihloti ka lapeng la gagwe bjalo ka ngwetši ya gagwe.

2.6 KAKARETŠO

Kakaretšo ya kamano gare ga baanegwagolo ba, mongangišwa, Dikgoneng le mongangiši, Kgoteledi, gotee le baanegwanyane ba bangwe e ka hlalošwa ka mokgwa wa lenaneo le:

	Dikgoneng	Kgoteledi
(a) Tebanyo	Gore a nyale Mihloti kgarebe ya Motsonga, ba age motse	Go ganetša lenyalo leo ka gobane ga a rate morafe woo.
(b) Bokgontšhi	Senaganwa: Lerato. O rata Mihloti	Senaganwa: Lehloyo. O hloile Mihloti
(c) Bothuši	(i) Senaganwa: Kgotlelelo. O kgotleletše mathata a go mo šitiša lenyalo.	(i) Senaganwa: Melao ya setšo. E thulana le melao ya selehono gape e gana lenyalo.
	(ii) Batho: Mihloti, ba Manganyi, Thabo, Kgano, Bareng, Matšea, Ngaka Maswanganyi le Moruti Maphutha ba thekga taba ya gore mmapelo o ja serati, senyakelwa ga a se rate.	(ii) Batho: Thola, Mokgadi le boSeporo ba rata kgarebe ya Mopedi, e sego ya Motsonga.
	(iii) Selo: Pese, taxi le sefatanaga di godiša lerato.	(iii) Selo: Pese, taxi di ganetša lerato ka lebaka la bomorafe.
(d) Boganetši	(i) Senaganwa: Melao ya setšo e thulana le melao ya selehono gape e gana lenyalo.	(i) Senaganwa: Kgotlelelo. O kgotleletše go bona ge Mokgadi a šwalalanya lerato.

	(ii) Batho: Thola, Mokgadi le boSeporo ba rata kgarebe ya Mopedi, e sego ya Motsonga.	(ii) Batho: Mihloti, ba Manganyi, Thabo, Kgano, Matšea le Moruti Maphutha ba thekga taba ya gore mmapelolo o ja serati, senyakelwa ga a se rate.
	(iii) Selo : Ka gabo ba raka Mihloti	(ii) Selo: Sefatanaga se godiša lerato.
(e) Bothušegi	O atlegile mafelelong ka gobane o nyetše Mihloti ba agile motse. O kgonne go lemoša batho ba gabo gore lerato ga le thibelwe ke bomorafe.	O paletšwe ke go thibela lenyalo, eupša o kgonne go amogela Mihloti, Motsonga, ka lapeng la gagwe.

Ge go rungwa kakaretšo ya kamano gare ga mongangišwa le mongangiši, go lemogilwe phapano mo go tebanyo, bokgontšhi le bothušegi. Tswalano e bonagala mo go bothuši le boganetši. Seo se ra gore bothuši bja Dikgoneng bo sepelelana le boganetši bja Kgoteledi mola bothuši bja Kgoteledi bo sepelelana le boganetši bja Dikgoneng.

2.7 KAKARETŠOMOKA

Kgaolo ye e hlalošitše kakaretšo ya diteng tša kanegelo ye, *Megokgo ya Lethabo*, mohola wa kakaretšo yeo le sererwa sa kanegelo yeo. Malebana le baanegwa go gateletšwe tlhalošo ya kgopolo yeo, baanegwa ba diteng. Gape go bontšhitšwe le magoro a baanegwagolo, e lego mongangišwa le mongangiši le ka fao ba amanago ka gona le baanegwa ba bangwe. Taba ye

bohlokwa mabapi le lenaneo la kamano yeo ya baanegwagolo le baanegwanyane go lemogilwe gore bothuši bja mongangišwa ke boganetši bja mongangiši mola bothuši bja mongangiši e le boganetši bja mongangišwa.

3. KGAOLO YA BORARO

3.1 DITENG II

3.2 MATSENO

Kgaolo ye e lebane le **diteng II**. Ke kgaolo ye e sekasekago ditiragalo le tikologo.

3.3 DITIRAGALO

Mmadi o lemoga diteng ka go badišiša tše di rulagantšwego ke mongwadi, ka tsela yeo o tlo kgona go tsošološa tša diteng. Strachan (1988: 5) o hlaloša taba yeo gabotse ge a re;

“Hiervan is die geskiedenis die laag wat die leser uit die verhaal kan reconstrueer deur onder meer die gebeurtenisse in chronologiese volgorde te plaas.”

Le ge Strachan a nepiša ditiragalo, polelo ya gagwe e na le nnete ye e lebanego le diteng ka botlalo, e sego elemente e tee ya diteng fela. Se bohlokwa se a se bolelago ke go re:

- (a) Ge mmadi a bala sengwalo ga a fiwe diteng; o fiwa thulaganyo ya ditaba ye e lebanego le mongwadi: (“verhaal”).
- (b) Mmadi o swanetše go **ipopela/ itsošološetša** (“rekonstrueer”) ditaba tša diteng ka go badišiša ka tlhokomelo ye kgolo tše mongwadi a di ngwadilego.

Ge go bolelwa ka ga ditiragalo mošomo wa mmadi wa mathomo ke go lemoga ditiragalo ka moka; wa mafelelo ke go nyalantšha ditiragalo ka go di latelantšha gabotse gore diteng di lemogege. Tiragalo ke kgopolo ye e amanago le moanegwa. Ke ka lebaka leo Groenewald (1993: 89) a e hlalošago ka go re:

“Tiragalo e lebane le moanegwa. Ke se a se dirago goba se se mo diragalelago/ welago.”

Tlhalošo yeo ya Groenewald e tlaleletšwa ke Marggraff (1994: 62) ge a re ditiragalo di a lemogega; gape di fapana ka botelele. Go na le mo di thomago le mo di felelago gona.

Phapano yeo Marggraff a bolelago ka yona e gatelelwa ke Strachan (1988: 7) ge a tšweletša phapantšho ye nngwe ye bohlokwa ya ditiragalo tša diteng ge a re di a latelana:

“Die gebeurtenisse in die geskiedenis volg uiteraard chronologies op mekaar.”

Strachan o thekgwa ke Mojalefa (1997: 8) polelong yeo ya tatelano ka tsela ye:

“Ditiragalo tše tša diteng di tlo lemogwa ge di latelana. Gomme ditiragalo tšeo di kgethologanywa ka lebaka la gore di a fetoga.”

Tsopolo yeo ya Mojalefa e hlaloša ka mo tiragalo e tlogo lemogwa ka gona.

Go na le dikokwane tše di itšego tše di lemošago mo tiragalo ye nngwe le ye nngwe e thomago le mo e felelago gona. Taba yeo ke ye bohlokwa, ka gobane letšatši le lengwe le le lengwe le tletše ditiragalo, bjalo ka go robala, go phafoga, go tsoga, go hlapa, go apara, go ja, go ya mošomong, go boela gae, go etiša, bjalobjalo. Ditiragalo tšeo tša bophelo bja letšatši le lengwe le le lengwe, ga se tšona ka moka tšeo di lebanego le diteng tša sengwalo. Gona mo bophelong bjoo, go na le se sengwe seo mongwadi a se lemogilego, e lego sererwa, gomme ke sona se a ratago go se hlaloša. Go se tšweletša o tlo kgetha tše di swanetšego fela. Ke ka moo sererwa e lego kokwane ya mathomo ya go lemoša mmadi ditiragalo.

Ge go fatišišwa sererwa sa *Megokgo ya Lethabo*, go lemogilwe dikokwane tše:

- (a) Go na le ba go ratana.
- (b) Lerato leo le a ganetšwa.

Sona sererwa seo, se tlo kgetha ditiragalo tše di lebanego le magorwana a a latelago fela:

- (a) Tša go ratana ga batho ba babedi ba merafe ye e fapanego
- (b) Tša go ganetšwa ga lerato leo
- (c) Tše di lebanego le go feleletšwa ga ditaba tšeo e lego lenyalo goba tša go hlalana

Ka fao ditiragalo tša padinyana ye di tlo arolwa ka dihlopha tše pedi tše di latelago; e lego (i) magoro a ditiragalo le (ii) ditiragalo.

3.3.1 Magoro a ditiragalo

Mojalefa (1997: 9) o hlaloša gore magoro a ditiragalo ke ona a magolo ao a bopago kanegelo gomme a laolwa ke sererwa, go swana le ge go bolelwa ka sererwa sa padinyana ye, e lego, **Lerato la merafe ye e fapanego le a ganetšwa**. Le ge sererwa se, se sa bolele selo ka ga legoro la boraro, sephetho se swanetše go rarollwa. Sererwa seo, ke sona se se lemošago mehuta ye meraro ya magoro ao, e lego:

(a) Legoro la mathomo: Lerato

Go hlalošwa lerato le le tiilego la Dikgoneng le Mihloti, kgarebe ya Motsonga. Dikgoneng o ikemišeditše go nyala Mihloti gore ba age motse. Ga a rate go tseba gore Mihloti ke wa morafe ofe goba ba fapana ka polelo. Se bohlokwa go yena ke lerato leo le tukago gare ga bona. Taba yeo a sa kwanego le yona ke ge mmagwe, Kgoteledi, le kgaetšedi ya gagwe, Thola, ba mo gapeletša gore a nyale kgarebe ya Mopedi go swana le bona. Ke ka fao Thola a mo hlohleletšago ka gore a nyale Mokgadi, ka gore ke Mopedi, a tlogele Mihloti ka gobane ke Motsonga. Lerato la Dikgoneng go Mihloti le hlola thulano ka gabo. Dithulano tšeo, ke ditiragalo tše bohlokwa tšeo di lekago go ganetša lenyalo la bona.

(b) Legoro la gare: Kganetšo ya lenyalo

Morero wo mogolo wa Kgoteledi o lebane le go ganetša lenyalo la Dikgoneng le Mihloti gore le se atlege. Morero woo, o hlolwa ke lehloyo la Kgoteledi go merafe e šele. Ke ka lebaka leo a sa nyakego ge Mihloti e ka ba ngwetši ya gagwe ka gobane ke Motsonga. Go tšwetša pele maikemišetšo a gagwe, Kgoteledi o leka mekgwa ye e fapafapanego yeo e ka mo thušago

go thibela lenyalo leo, go swana le ge Thola a mo thuša ka go šušumetša Mokgadi gore a tsene lerato la Dikgoneng le Mihloti ka bogare ka nepo ya go le šwalalanya; ge a raka Mihloti ka lapeng la gagwe ge a tlile go etela Dikgoneng, bjalobjalo.

(c) Legoro la mafelelo : Lenyalo

Mafelelong Dikgoneng o atlegile ka gobane o nyetše Mihloti, ba agile motse kgauswi le lapa la Kgoteledi, ebile ba šegofaditšwe ka ngwana wa mošemane. Go tiiša taba ye ya lenyalo, lesea le reetšwe leina la Lehlagare. Morero wa Kgoteledi wa go rata go thibela lenyalo leo, ga se wa tšwelela. Yena o feditše a swerwe ke bolwetši bja pelo ka lebaka la ge Dikgoneng a etšwa go inyadiša ka sephiri. Mafelelong o lemogile gore bophelo bo fetogile, ga bo sa swana le ka nako yela a sa gola. O gatelela katlego ya lenyalo la Dikgoneng ka go amogela Mihloti ka lapeng la gagwe.

Go ka rungwa ka go re magoro a ditiragalo a mararo a, la mathomo, la gare le la mafelelo, ke ona ao kanegelo ya Lentsoane e theilwego godimo ga ona, gape a laolwa ke sererwa. Ka gare ga legoro le lengwe le le lengwe, go na le ditiragalo tša lona legoro leo.

Ka go realo ditiragalo tšeo ka botšona di ya go lebelelwa.

3.3.2 Ditiragalo (ka botšona)

Ge go bolelwa ka ditiragalo go nepišwa ditiragalo tše nnyane tšeo di bopago ditiragalo tša magoro a mararo ao go šetšego go hlalošitšwe ka ona. Ke gore ditiragalo tšeo tše nnyane, di hlaloša magoro ao ka botlalo. Kokwane ye bohlokwa yeo go lemogwago ka yona go re ga go sa bolelwa ka magoro, go

ahlaahlwa ditiragalo ka botšona ke ya **phetogo**. Gomme phetogo yeo e tlo hlokomelwa bjalo ka ge go fetoga (i) moanegwa, (ii) nako le (iii) felo. Ka gona phetogo yeo e bonagala go swana le ge motho “a robetše”, a tle “a phafoge” goba ge “a phela”, a tle “a hlokofale”, bjalobjalo.

Go tlo tsinkelwa mehlala ya ditiragalo e se mekae ka pukung ya Lentsoane yeo e ka šomišwago go ka laetša phetogo yeo.

(a) Phetogo ya baanegwa

- (1) Kanegelo ye e thoma letšatši le sobetše, mokgekolo Kgoteledi a dutše a le tee ka lapeng la gagwe, a sohla mašwana a pelo.
- (2) Ge a sa ile le menagano ka tsela yeo, dikgopolo tša gagwe di tsenwa ganong ke morwagwe, Dikgoneng, ge a goroga ka gae, ba thoma go boledišana.

Tiragalo ya mathomo ge e felela go thoma ya bobedi, go lemogwa phetogo yeo e lebanego le **moanegwa** yo mongwe, e lego Dikgoneng. Ka morago ga tiragalo ya go goroga ga gagwe ka gae, go thoma go tšwelela tiragalo ye nngwe ya poledišano.

(b) Phetogo ya nako

- (1) Ka letšatši le le latelago ge Dikgoneng a boa mošomong o gorogile ka gae pele letšatši le sobela.

Ge tiragalo ye e thoma, go bonwa go **fetoga ga nako**. Tiragalo ya mathomo e diragetše letšatši le sobetše, e le bošego, mola tiragalo ye yona e diragala ka letšatši le le latelago, pele letšatši le sobela.

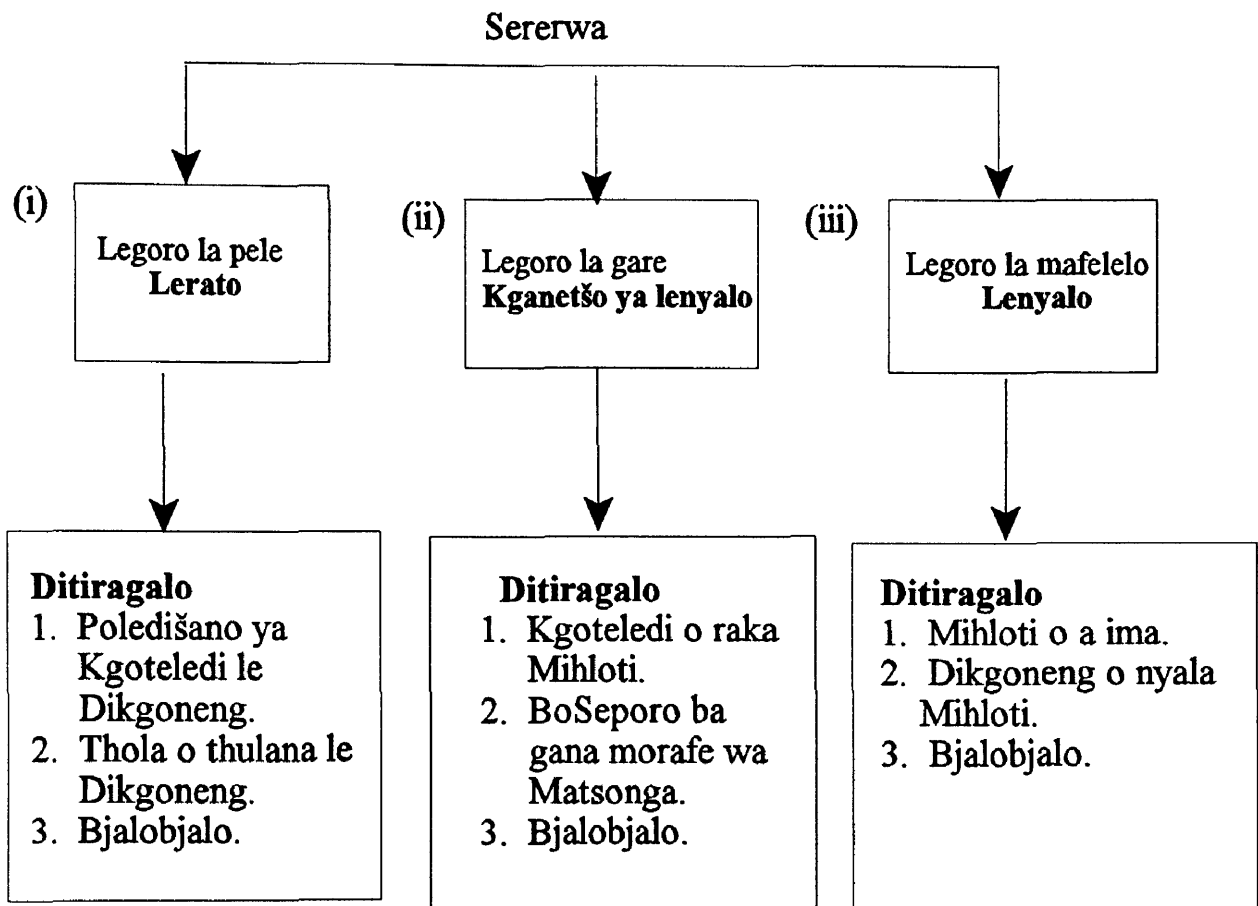
(c) **Phetogo ya felo**

(1)Ke Mokibelo, Dikgoneng o etela mogwera wa gagwe, Thabo , ka gabo kua Orlando East. Yena o išitšwe ke mathata ao a thulanago le ona ka gabo ka lebaka la ge a rata go nyala Mihloti.

Mo go tiragalo ye, go tšwelela phetogo yeo e lebanego le **felo**. Phetogo yeo e lemogwa ge tiragalo ya mathomo e diragala ka lapeng la Kgoteledi, kua Diepkloof, mola tiragalo ye yona e diragala ka gaboThabo, kua Orlando East.

Ka boripana go ka thwe ge go bolelwa ka ditiragalo ka botšona, go hlokomelwa kudu phetogo. Gomme yona e lebane le go fetoga ga moanegwa, nako le felo.

Go latelantšha ditiragalo tša padinyana yeo, go hlokometšwe sererwa sa yona. Seo se lego bohlokwa ke gore sererwa seo, ke sona se se latelantšhago ditiragalo tša magoro ao a mararo. Ka go realo legoro le lengwe le le lengwe le bopilwe ka ditiragalonyana tše ntši tšeo di lemogwago ka phetogo. Tlhalošo yeo ya magoro a mararo a ditiragalo le ditiragalo ka botšona e ka akaretšwa ka seswantšho se:

Go latela elemente ya boraro ya diteng, e lego nako.

3.4 TIKOLOGO

Kgopolo ye, tikologo, ke lefelokakaretšo leo Serudu le ba bangwe (1990: 83) ba le hlalošago ka go re:

“Ke lefelo leo ditiragalo tša padi di diragalago go lona.”

Potter (1967: 27) o tšwetša pele tlhalošo ya boSerudu ka go re tikologo e na le makalana a mabedi, e lego (1) nako le (2) felo.

Thuto ye e ya go aroganya tikologo ka dikarolo tšeo tše pedi. Go tlo thongwa ka nako ge go ahlaahlwa dikgopolo tšeo.

3.4.1 Nako

Nako ke elemente ya boraro ya diteng, gape ke karolwana ye bohlokwa ya tikologo ya padi. Strachan (1988: 14) ge a hlaloša bohlokwa bjoo bja nako ya diteng o re:

“Tyd soos dit in die geskiedenislaag hanteer word, het uit die aard van die saak nie te make met die hoeveelheid tyd wat aan die vertelproses bestee word nie. Gevolglik word dit aan ook nie in terme van byvoorbeeld “aantal bladsye” gemeet nie.”

Go ya ka polelo ye, ge go bolelwa ka nako mo sengwalong, ga go elwe hloko kudu gore taba yeo e direga neng goba lebaka leo mongwadi a le tšeago ge a anega taba (“vertelproses”). Tabataba yeo go bolelwago ka yona e hlalošwa ke Serudu le ba bangwe (1980: 30) ka tsela ye:

“Tabakgolo ye e re amago ge re bolela ka nako, ke ka moo mongwadi a dirišago nokologo ya nako pading ya gagwe (the passage of time).”

Seo se šupa gore go fatišišwa nako yeo ditiragalo tša kanegelo di diragalago ka yona. Ka go realo nako e na le mohola wo mogolo ka gobane e lebane le lebaka leo ditiragalo di diregago go lona ka go latelana; go tloga go le le fetilego, go tla go la bjale go iša go le le sa tlogo.

Modiro woo wa nako o gatelelwa ke Mojalefa (1997: 25) ka go re:

“Modiro wo mogolo wa nako ke go ela mabaka: motsotso, diiri, dibeke, mengwaga, bjalobjalo. Nako e thuša go re lemoša tatelano ya ditiragalo.”

Marggraff (1994: 63) o tlaletša taba yeo ka go tšweletša mehuta ye mebedi ya nako ka tsela ye:

“The time of the story relates to the time which is occupied by the events (narratological time) and the epoch/ period in which the events take place (historical time).”

Yena o bolela ka karoganyo tše pedi tša nako, e lego **nako ya diteng** (“narratological time”) le **nako ya kanegelo** (“historical time”). Ke ka fao Magapa (1997: 67) ge a oketša taba yeo ya karoganyo ya nako a rego nako e ka aroganywa ka dikarolwana tše tharo, e lego (i) nako ye e itšego, (2) nako ya tša leago le (3) nako ya ditiragalo.

(i) *Nako ye e itšego*

Mojalefa (1997: 26) o hlaloša nako ye e itšego go re:

“Ke nako ya go se be le mathomo le mafelelo. Ke nako ya go swana le bošego, mosegare, marega, selemo, bjalobjalo.”

Go kgonthišiša polelo ya Mojalefa, go tlo tsopolwa mehlala ye mmalwa ka padinyaneng ya Lentsoane.

- (a) “Ba bangwe go swana le boMokgadi, nka no hlanoga le **bosasa**, gomme gwa swana le toro yeo e iphetelago le **bošego**.” (Letl. 18).
- (b) “**Gonabjale** o no bona pula e tšhologa **marega**.” (Letl. 23).
- (c) “Thola o mo tsooletše madireng a lefase le tšeo ba di bonego **mosegare** kua mošomong.” (Letl. 25).

Ge go lebelelwa mehlala ye e bontšhitšwego ye: **bosasa, gonabjale, bošego, marega le mosegare**, ga go tsebje gore di thoma ka nako efe goba di felela ka nako efe, ka letšatši lefe la beke, kgweding efe, ka ngwaga ofe. Ke gore ge go bolelwa ka marega, motho a ka se hlathe gore a thoma ka kgwedi efe goba ka letšatši lefe. Ka lebaka leo mehlala ka moka yeo e filwego, e laetša nako ye e itšego ka gobane ga e elege, e a akanywa, ga e na mathomo le mafelelo.

(ii) *Nako ya tša leago* (“social period”)

Go ya ka Serudu le ba bangwe (1995: 71-73) dipadi tša leago di ba gopotša tša mehleng ya bogologolo tšeo di bego di akaretša setšhaba ka moka. Ke gore di theilwe godimo ga ditragalo tša setšhaba se se itšego. Gape di tšweletša ditaba ka botlalo mabapi le tikologo ye e itšego. Ge e le nako, go thwe:

“Ke yona e tšweletšago le go fetola seemo sa dilo. Re kgona go bona se se diregago. Le seo se ka diregago morago ga fao.”

Ka go realo nako ga e eme felo go tee, e fetoga le mabaka.

Ka tsela yeo, tlhalošo e a nyakega. Yona e ya go fiwa ka go tsopolwa mehlala e se mekae ka pukung. Le ge mehlala yeo e bolela ka ga **dipese, baagišani, mafelo a a itšego**, bjalobjalo, dikgopolo tšeo di tšweletša nako ya tša leago:

- (a) “Teye o e gamotše a hlobaetšwa ke **dipese tšeo di bego di eya godimo le fase** go rwala dithakadu tša masa.” (Letl. 7).
- (b) “Le ge a be a dula motseng wa **Diepkloof, bontši bja baagišani** o be a sa ba tlwaela kudu.” (Letl. 21).
- (c) “Nna tša phapano ya mehlobohlobo ga ke sa di bona. Ke mo re metseng ya **Sekgoweng. Go hlakahlakane, dipolelo di a fapana**, eupša go rena khutšo le lerato.” (Letl. 22).

Mantšu ao a tšweleditšwego ka boso, a bontšha nako ya sebjalebjae ka go re:

Ge Lentsoane a bolela ka **dipese tšeo di bego di eya godimo le fase**, o hlaloša gabotse gore ke mo metseng ya ditoropong mo go tletšego dipese tšeo di tšeago batho mo gae gomme di ba iša mešomong kua toropong. Ge go bapetšwa le nako yela ya bogologolo, batho ka nako yeo ba be ba tsogela mašemong, go lengwa, go šomišwa dikgomo le ditonki. Gomme ge go thwe, **Diepkloof**, go bolelwa ka leina la lefelo la mo Gauteng; **bontši bja baagišani** go hlalošwa dintlo tša mo **metseng ya Sekgoweng** moo batho ba dutšego ka go bapelana; **ba hlakahlakane, dipolelo di a fapana**. Ke gore go agilwe felo go tee, e le merafe ye e fapafapanego. Ge e le kua magaeng, Bopedi, batho ba dutše mmogo e le Bapedi fela, ga ba tswakatswakana le merafe ye mengwe.

Go ya ka mehlala yeo e ahlaahlilwego, go bontšha gabotse gore mehla le mabaka di fetogile, nako ya padi ye ke ya **sebjalebja**, mo metseng ya ditoropong. Ka fao sebjalebja se sepedišana le diphetogo tše ntši, go swana le ya setšo, e lego lenyalo la Dikgoneng le Mihloti, ya bophelo bja lehono, e lego bja ditoropo Gauteng, Diepkloof, Tshwane, bjalobjalo.

(iii) Nako ya ditiragalo

Ge Mojalefa (1995: 26) a hlaloša nako ya ditiragalo, o re ke nako ya go ba le mathomo le mafelelo, go swana le kgwedi, letšatši, beke, iri, bjalobjalo. Gape ga e akanywe, e a tsebega.

Go tlo tsopolwa mehlala e se mekae ka mo pukung.

- (a) “Go fetile **matšatši** ao re ka šitwago go a bala mola go diragetšego seo se ilego sa diragala ka lapeng la Kgoteledi.” (Letl. 13).
- (b) “Go fetile **dikgwedi** tša go bonala mola taba ya Dikgoneng e ahlaahlilwego.” (Letl. 20).
- (c) “Tseba gore ke mosadi. Ke tshetšwe ke **tše pedi**.” (Letl. 73).

Go ya ka nako ya ditiragalo, mehlala ye e filwego ye: **matšatši**, ke palo; le thoma ka nako yeo e tsebegago. Ge e le **dikgwedi** le **tše pedi** go a kwešišega gore go hlalošwa palo ya dikgwedi. Motho o kgona go hlatha gore kgwedi e na le matšatši a makae goba dibeke tše kae. Ka gona go ka akaretšwa ka gore mehlala yeo e hlalošitšwego e laetša nako ya go elega; go a tsebja mo e thomago le mo e felelago gona, ga e akanywe.

Go ya go sekasekwa kakaretšo ya nako ya padinyana ya Lentsoane.

3.4.1.1 Kakaretšo ya ditiragalo

Mojalefa (1993: 67) o bolela ka nako yeo e elago ditiragalo ka moka tša kanegelo gore di tšere lebaka le le kaakang mola di thomago go diragala go fihla mafelelong. Ka fao nako ya ditiragalo ka moka tša padinyana ye, *Megokgo ya Lethabo*, ke gore mo di thomago le mo di felelago, e tla akanywa ka go akaretšwa ka seswantšho se:

Ditiragalo	Nako
a. Go thoma poledišano yeo e hlolago thulano gare ga Kgoteledi le Dikgoneng. Thulano yeo e tlišwa ke lebaka la gore Kgoteledi o rata go kgethela Dikgoneng mosadi wa Mopedi mo Gauteng, mola Dikgoneng a rata go nyala kgarebe ya Tshwane, Mihloti. Tabakgolo yeo e bešago thulano yeo ke gore Mihloti ke kgarebe ya Motsonga. Thola yena o rata ge Dikgoneng a nyala Mokgadi, kgarebe ya Mopedi.	1 ngwaga
b. Lerato la Dikgoneng le Mihloti le tšwela pele mo sephiring. Thola o godiša thulano ka lapeng ka go ngangišana le Dikgoneng ka taba ya go ratana le kgarebe ya Motsonga, Mihloti, mola yena a rata Mokgadi.	6 dikgwedi
c. Poledišano gare ga Dikgoneng le Thabo ka taba ya go nyala ga Dikgoneng. Dikgoneng o etela le Mihloti ka gabo. Kgoteledi le Thola ba thulana le Dikgoneng ka ketelo gape le go rakwa ga Mihloti ka lapeng.	2 dibeke

<p>d. Ketelo ya Kgoteledi kua Bopedi, GaMarishane le GaMasemola. Dikgoneng o šala a reka sefatanaga, a etela Mihloti nako le nako kua Tshwane. Mihloti o etela Dikgoneng ka gabo, o rakwa ke Thola. Taba yeo e tliša thulano gare ga Thola le Dikgoneng.</p>	<p>3 dikgwedi</p>
<p>e. Kgoteledi o boile Bopedi. Ka lapeng la gagwe ga go sa na lethabo. Mihloti ga a sa etela ka gaboDikgoneng ka lebaka la gore ga ba mo rate. Taba yeo e godišetša Dikgoneng mathata, e dira go re a ye go kgopela thušo go Bareng le Matšea. Matšea o thulana le Kgoteledi ka ditaba tša Dikgoneng, Kgoteledi o mo raka ka lapeng la gagwe.</p>	<p>6 dikgwedi</p>
<p>f. Mihloti o imile, Dikgoneng o saena le yena. Tiragalo yeo e swariša Kgoteledi bolwetši bja pelo o amogelwa bookelong, ka morago o a lokollwa. Kgoteledi o amogela phetogo ya bophelo bja sehono, o roma boSeporo go ya go nyalela Dikgoneng gaManganyi. Mihloti o phethile dithuto tša booki, a gorogela ka lapeng la gagwe. O hweditše mošomo bookelong bja Baragwanath.</p>	<p>9 dikgwedi</p>
<p>g. Mihloti o ya kua ga gabo, Mamelodi, go ya go hlokomelwa ke mmagwe ge a seno go hwetša ngwana. Lesea le a belegwa, ka morago Mihloti o boela lapeng la gagwe kua Diepkloof. Ngwana o tlogelwa le mofepi, Mihloti o boela mošomong.</p>	<p>6 dikgwedi</p>
<p>h. Kgoteledi o gatelelwa ke bolwetši, o amogelwa gape bookelong. Go tliša taba ya gore o fetogile, o kgopela tshwarelo go Mihloti le Dikgoneng. Gape o tliša poelano le kwano gare ga bana ba gagwe le Mihloti. Ka morago ga go dira seo, o a hlokofala, o bolokwa ke Moruti Maphutha kua GaMarishane.</p>	<p>2 dikgwedi</p>

Ge go akaretšwa go ka thwe ka nako ya poledišano ge Kgoteledi a thulana le Dikgoneng ka taba ya go nyala, go laetša o ka re Dikgoneng o be a ratana le Mihloti mo sephiring. Thola yena o be a tseba ge Dikgoneng a ratana le Mokgadi, kgarebe ya Mopedi. Ke ka fao a thulanago le Dikgoneng ge a mmotša gore o nyaka go nyala Mihloti, kgarebe ya Motsonga. Kgoteledi le yena ge a sena go lemoga taba yeo, o thušana le Thola gore ba se ke ba amogela Mihloti ka gobane ke Motsonga. Ba lekile go tlišetša Dikgoneng mathata a go fapafapana ka maikemišetšo a go thibela lenyalo leo. Mafelelong Mihloti o a ima, Dikgoneng o saena le yena. Mihloti ge a fetša dithuto tša booki, o hwetša mošomo bookelong bja Baragwanath. Lesea ka lapeng la Dikgoneng le a belegwa, Kgoteledi o a le amogela gotee le Mihloti. Kamogelo ya Mihloti ka lapeng la Kgoteledi e bontšha gore Kgoteledi o amogetše phetogo ya bophelo. Ka morago ga go tliša poelano le kwano gare ga bana ba gagwe, o a hlokofala, o bolokwa GaMarishane.

Ka go realo go ka rungwa ka go re nako ya ditiragalo tša puku ye, go thoma mathomong, go fihla mafelelong, e tšere mengwaga ye 3, dikgwedi tše 8 le dibeke tše 2. Nako yeo e lemogwa ka gobane e a elega, e laetša palo.

Go tiiša taba yeo, go ka hlokomelwa nako yeo e tsebegago ge motho a ithutela booki nakong yeo, go ka thwe ke mengwaga ye meraro. Ge go akanywa gabotse, bontši bja ditiragalo tša padinyana ye, di diragetše ka yona mengwaga yeo ye meraro ge Mihloti a be a ithutela booki. Pelego ya lesele le go hlokofala ga Kgoteledi go diragetše ka ngwaga wa pele wo Mihloti a thomilego go šoma ka wona, ke gore mo dikgweding tše di itšego.

Go latela tlhalošo ya elemente ya bone ya diteng, e lego felo.

3.4.2 Felo

Ge Groenewald (1993: 10) a hlaloša kgopolo ye, felo, o re:

“Ke mo tiragalo e diregago gona, bjalo ka motse wo o itšego, naga, ka meetseng, bjalobjalo.”

Tlhalošo ya Groenewald e tlaleletšwa ke Marggraff (1994: 64) ka go re:

“Place is considered to be the physical spot at which events take place and at which characters are positioned.”

Gabotse ge go bolelwa ka felo sengwalong, go gatelelwa kudu mafelo ao ditiragalo tša kanegelo di diragalago go ona. Ke lefasenyana leo baanegwa bao mongwadi a ipopetšego bona ba phelago go lona. Ka fao mongwadi wa bokgoni o tseba go tšweletša mafelo a baanegwa ba gagwe gabotse ge a ngwala kanegelo. Taba yeo e tiišwa ke Yelland le ba bangwe (1984: 170) ge ba re:

“A novelist or short story writer chooses the locale or actual geographical place for his story and sets the happening in that place.”

Mafelo a bohlokwa kudu ka gobane a laola phetogo ya ditiragalo gomme ona a laolwa ke sererwa. Bohlokwa bjoo bo gatelelwa ke Mojalefa (1997: 27) ka go re mafelo a ka arogangwa ka mehuta ye mebedi, e lego:

- (a) Mafelo a a itšego
- (b) Mafelo a ditiragalo

Go tlo lekolwa ka fao mafelo *Megokgo ya Lethabo*, a laolago phetogo ya ditiragalo tša padinyana ye ka gona.

(i) Mafelo a a itšego

Mojalefa (1997: 27) o hlaloša mafelo a a itšego ka go re:

“Ke mafelo ao mongwadi a sa a nepišego, go swana le ge a bolela ka ga lefelo le lengwe, leo a sa bolelego leina la lona.”

Go ya go tsopolwa mafelo a mohuta woo ka pukung ya Lentsoane.

- (a) “Mokibelo wo mongwe o ile ge le hlaba ya ba o šetše a le tseleng go yo hlola mogwera wa gagwe kua Orlando East.” (Letl. 21).
- (b) “Dikgoneng o be a tshepa gore Thabo o tla e ntšha ka lerageng.” (Letl. 23).
- (c) “Gape morwa, dilo tše botse o a itirela, ebile le tšona ga di no rotha bjalo ka manna a bana ba Israele lešokeng. (Letl. 24).
- (d) “O a gafa. Gafa o gafela kua nageng e sego ka mo ga ka. Mihloti yo wa gago nke o go lešitše.” (Letl. 30).

Mehlala ye e filwego ye: tseleng, lerageng, lešokeng le nageng ke mafelo ao Lentsoane a a akanyago. Ke gore motho a ka se tsebe gore ke mo kae mo tiragalo yeo gabotse e diregilego gona; ge e le tseleng goba lešokeng ga go tsebege gore ke mo kae mo tseleng goba lešokeng.

(ii) Mafelo a ditiragalo

Go ya ka Mojalefa (1997: 27) mafelo a ditiragalo ke mafelo a tlhago ao mongwadi a bolelago maina a ona mo sengwalong bjalo ka Tshwane, Gauteng, Polokwane, bjalobjalo.

A mangwe a mafelo a mohuta woo ka pukung ke a:

- (a) “Gona moo bookelong bja **Baragwanath**, Dikgoneng o be a šetše a tantše tshehlana ye nngwe ya go tšwa **Moletlane** e lego Mokgadi.” (Letl. 15).
- (b) Dikgoneng o etetše Thabo. “Sefata se butšwe. Ge ba etšwa ka **ngwakong** ba lebile **seferong**, ba gahlana le batswadi ba Thabo bao ba bego ba etšwa molatong kua **Naledi**.” (Letl. 24).
- (c) Kgoteledi o rakile Mihloti, Dikgoneng o tloga le yena ka ntle le go laela. “O be a mo felegetša moo a ilego go robala gona ka ge **Mamelodi** e be e se mono. **Orlando East** ka ge e se kgole le **Diepkloof**, ba tsebile gore ditaxi ga di kaaka.” (Letl. 30).

Mehlala ye e tsopotšwego ye: **bookelong bja Baragwanath, Moletlane, ngwakong, seferong, Naledi, Mamelodi, Orlando East le Diepkloof** ke mafelo ao Lentsoane a hlalošago maina a ona, ga a a phopholetše, ebile ga a a akanye. Taba ke gore o a a nepiša gomme motho a ka kgona go a šupa gore ke afe; ke mafelo a histori.

Ka boripana go ka rungwa ka gore felo e bolela ka mafelo a go akanywa le a go se akanywe. Mafelo ka moka ao a swantšhitšego ka pukung ya Lentsoane, a laolwa ke sererwa.

3.5 KAKARETŠOMOKA

Kgopolo ye ditiragalo e hlalošitšwe ka botlalo. Go boletšwe gore ditiragalo di ka arolwa ka dikarolo tše pedi, e lego magoro a ditiragalo le ditiragalo. Magoro a ditiragalo ke a mararo, e lego la mathomo: **lerato**; la gare: **kganetšo ya lenyalo** le la mafelelo: **lenyalo**. Ke ona ao a bopago kanegelo ya Lentsoane ka gobane a laolwa ke sererwa. Ditiragalo ka botšona di lemogwa ge di lebane le phetogo ya baanegwa, nako le felo. Tikologo e tsinketšwe ka bophara gore e arotšwe ka dihlopha tše pedi tše, nako le felo. Malebana le nako go boletšwe ka mehutana ye meraro ye, nako ye e itšego, nako ya leago le nako ya ditiragalo. Ge go ahlaahlwa felo, go hlokometše mehuta ye mebedi, e lego lefelo le le itšego le lefelo la ditiragalo.